HARAKATLI ÖYINLAR ORQALI BOLANING AQLIY QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRIŞ

Ibrohimova Xadiça Xusanjon qizi
Fan va texnologiyalar universiteti
Maktabgaça ta'lim yönalişi 2-bosqiç talabasi
xadiçaibrohimovaa@gmail.com

Annotatsiya. Uşbu maqolada maktabgaça yoşdagi bolalarning aqliy qobiliyatlarini harakatli öyinlar orqali rivojlantirişning pedagogik va psixologik jihatlari yoritib berilgan. Maktabgaça yoşdagi bolalarni aqliy rivojlantiruvçi öyinlar haqida, öyinlarni ötkazişning maqsadi, vazifalari va usullari haqida ma'lumotlar berilgan. Harakatli öyinlar, bolalarda diqqat, xotira, tafakkur, idrok, tasavvur qobiliyatlarini şakllantirişdagi ahamiyati ham tahlil qilingan. Şuningdek, harakatli öyinlar va didaktik öyinlarning maktabgaça yoşdagi bolalarning aqliy rivojlanişidagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit sözlar: *Maktabgaça ta'lim, harakatli öyinlar, didaktik öyinlar, aqliy qobiliyatlar.*

KIRIŞ.

Maktabgaça yoş davri bolaning aqliy va jismoniy rivojlanişida muhim bosqiç hisoblanadi. Uşbu davrda bolaning atrof-muhit haqidagi tasavvurlari kengayadi, bilişga bölgan qiziqişi ortadi, mustaqil fikrlaş va muammoli vaziyatlarni hal qiliş könikmalari şakllanadi.

1. Harakatli öyinlarning bolaning aqliy rivojlanişidagi ahamiyati

Harakatli öyinlar — ma'lum bir qoidalar va maqsad asosida taşkil etiladigan, bolalarning faol harakatlarini talab qiluvçi öyinlardir. Öyin davomida bola atrofdagi predmetlarni kuzatadi, tovuşlarni farqlaydi, rang va tovuşlarni taniydi, körsatmalarni eslab qoladi hamda vaziyatga mos ravişda harakat qiladi. Bu jarayon bolalarning aqliy qobiliyatlarini rivojlanişiga zamin yaratadi.

Harakatli öyinlarning aqliy rivojlanişiga ta'siri quyidagi yönalişlarda namoyon böladi:

• Diqqatni rivojlantiriş. Bolalar tarbiyaçining körsatmalarini tinglaş, muhim belgilarni ajratiş va tegişli signalga öz vaqtida javob berişni örganadilar.

• Xotirani rivojlantiriş. Öyin qoidalarini eslab qoliş, harakatlar ketma-ketligini takrorlaş va oldin berilgan topşiriqlarni bajariş xotiraning faollaşişiga yordam beradi.

• Tasavvurni rivojlantiriş. Turli obrazlarga kiriş, hayvonlar harakatiga taqlid qiliş va öyin vaziyatlarini tasavvur etiş bolalarning ijodiy fikrlaşiga yordam beradi.

• Idrokni rivojlantiriş. Ranglar, şakllar, tovuşlar, yönalişlar va masofalarni farqlaş orqali bolalar atrof-muhit haqidagi ma'lumotlarni yaxşiroq anglay boşlaydilar.

Şunday qilib, harakatli öyinlar bolaning aqliy rivojlanişini jismoniy faollik bilan birlaştiruvçi yaxlit faoliyat hisoblanadi.

2. Harakatli öyinlar orqali asosiy aqliy qobiliyatlarni rivojlantiriş usullari

Maktabgaça ta'lim taşkilotlarida harakatli öyinlarni taşkil etişda tarbiyaçi öyinning jismoniy maqsadi bilan bir qatorda, uning aqliy rivojlantiruvçi vazifalarini ham belgilaşi kerak. Harakatli öyinlarning rivojlantiruvçi imkoniyatlaridan samarali foydalaniş tarbiyaçining kasbiy mahoratiga boğliq. Tarbiyaçi öyinlarni bolalarning yoşi, qiziqişi, jismoniy imkoniyatlari va biliş darajasiga mos ravişda tanlaşi lozim.

Öyin jarayonida tarbiyaçi bir neçta vazifalarni bajaradi:

• Öyinning ta'limiy va rivojlantiruvçi maqsadlarini belgilaş;

• Bolalarga öyin qoidalarini tuşunarli holda izohlaş;

• Harakatlarni namuna asosida körsatiş;

• Bolalarning diqqatini muhim belgilarga yönaltiriş;

• Mustaqil fikrlaş va qaror qabul qilişga şaroit yaratilişini ta'minlaş;

• Barça bolalarning öyinda faol iştirok etişini ta'minlaş;
• Xavfsizlik qoidalariga rioya etilişini nazorat qiliş.

Tarbiyaçi bolalarning har bir harakatini doimiy ravişda boşqariş örniga, ularga mustaqil fikrlaş va öz imkoniyatlarini namoyon etiş uçun şaroit yaratişi muhimdir. Şu bilan birga, topşiriqlar bolalarning imkoniyatlariga mos bölişi va ortiqça zöriqiş keltirib çiqarmasligi kerak.

3. Harakatli öyinlar orqali aqliy qobiliyatlarni rivojlantiriş böyiça amaliy tavsiyalar

Harakatli öyinlarni samarali taşkil etiş uçun quyidagi tavsiyalarga amal qiliş maqsadga muvofiq böladi:

Birinçidan, öyinlarni aniq rivojlantiruvçi maqsad asosida tanlaş kerak. Masalan, diqqatni rivojlantiriş uçun signalga javob beriş öyinlari, xotirani rivojlantiriş uçun ketma-ketlikni eslab qoliş öyinlari va şunga öxşaş boşqa faoliyat turlaridan foydalaniş mumkin. Ikkinçidan, öyinlar sodda topşiriqlardan murakkabroq topşiriqlarga qarab taşkil etilişi lozim. Dastlab bolalar bitta körsatmani bajarsalar, keyinçalik bir neçta ketma-ket körsatmalarni bajarişga ötişlari mumkin.

Uçinçidan, öyinlarda körgazmali vositalardan foydalaniş tavsiya etiladi. Rangli kartoçkalar, yumşoq töplar, geometrik şakllar va turli predmetlar bolalarning qiziqişini oşiradi hamda öyin mazmunini tuşunişlarini osonlaştiradi.

4. Aqliy qobiliyatlarni rivojlantiruvçi harakatli öyinlarning amaliy namunalari: Maktabgaça ta'lim taşkilotlarida bolalarning biliş faoliyatini rivojlantirişga qaratilgan turli harakatli öyinlardan foydalaniş mumkin.

"Eslab qol va bajar" öyini

Maqsad: Bolalarda xotira, diqqat va harakatlar ketma-ketligini eslab qoliş qobiliyatini rivojlantiriş.

Öyin jarayoni: Tarbiyaçi ikki yoki uçta harakatni ketma-ket körsatadi. Bolalar esa körsatilgan harakatlarni eslab qolib, aynan şu tartibda takrorlab berişlari kerak.

"Sirli yönaliş" öyini

Maqsad: Fazoviy tasavvur, diqqat va körsatmalarni tuşuniş qobiliyatini rivojlantiriş.

Öyin jarayoni: Tarbiyaçi bolalarga “oldinga ikki qadam yur”, “öng tomonga buril” kabi körsatmalar beradi. Bolalar körsatmalar asosida belgilangan manzilga yetib keladilar.

Harakatli öyinlarning rivojlantiruvçi samaradorligini aniqlaşda bolalarni faqat tezligi yoki öyindagi ğalabasiga qarab xulosa çiqariş töğri emas.

5. Harakatli öyinlar orqali ijtimoiy va hissiy rivojlanişni qöllab-quvvatlaş

Harakatli öyinlarning ahamiyati faqat aqliy qobiliyatlarni rivojlantiriş bilan çeklanmaydi. Ular bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanişiga ham yordam beradi. Jamoaviy öyinlarda bolalar navbat kutiş, qoidalarga amal qiliş, boşqalarning fikrini tinglaş va birgalikda harakat qilişni örganadilar. Bu könikmalar bolalarning tengdoşlari bilan munosabatlarini yaxşilaşga xizmat qiladi.

Masalan, jamoaviy estafetada bolalar vazifalarni navbat bilan bajaradilar. Bunda har bir iştirokçining hissasi muhim ekanini tuşunadilar. Öyin davomida özaro yordam va hamkorlikka e’tibor qaratiş raqobatni soğlom şaklda taşkil etişga yordam beradi.

Tarbiyaçi öyinda faqat tezlik yoki ğoliblikni emas, balki qoidalarga rioya qiliş, harakatlarni töğri bajariş, şeriklariga yordam beriş va özini boşqariş kabi jihatlarni ham rağbatlantirişi lozim. Bu yondaşuv bolalarda ijobiy munosabat, özига işonç va jamoada işlaş könikmalarini şakllantirişga yordam beradi.

6. Harakatli öyinlarni samarali taşkil etiş metodikasi

Harakatli öyinlarning rivojlantiruvçi imkoniyatlaridan töliq foydalaniş uçun ularni aniq pedagogik maqsad asosida taşkil etiş kerak. U bosqiçma-bosqiç amalga oşiriladi:

• Birinçi bosqiçda tarbiyaçi öyinning maqsadini belgilaydi. Masalan, öyin diqqatni rivojlantirişga, xotirani mustahkamlaşga yoki mantiqiy fikrlaşni maşq qildirişga yönaltirilişi mumkin.

• Ikkinçi bosqiçda öyin uçun zarur jihozlar tayyorlanadi. Kartoçkalar, rangli belgilar, yumşoq töplar va boşqa materiallar bolalarning yoşiga mos hamda xavfsiz bölişi kerak.

• Uçinçi bosqiçda öyin qoidalari tuşuntiriladi. Tarbiyaçi topşiriqni sodda va aniq ifodalaşi, kerak bölsa, uni namoyiş qilişi lozim.

• Törtinçi bosqiçda bolalar öyinda faol qatnaşadilar. Tarbiyaçi ularni kuzatadi, zarur hollarda yordam beradi va barça bolalarning iştirok etişiga imkon yaratadi.

Öyinni taşkil etişda quyidagi pedagogik tamoyillarga amal qiliş muhim: yoşga moslik; izçillik va bosqiçma-bosqiç murakkablaştiriş; bolalarning faol iştiroki; individual yondaşuv; xavfsizlik; rağbatlantiriş; hamkorlik va özaro hurmat.

7. Harakatli öyinlarning bolalarda ijro funksiyalarini rivojlantirişdagi ahamiyati:

Maktabgaça yoşdagi bolalarning aqliy rivojlanişida ijro funksiyalari muhim örin tutadi. Ijro funksiyalari bolaning öz xatti-harakatlarini boşqarişi, diqqatini nazorat qilişi, ma'lumotlarni vaqtinça xotirada saqlaşi va özgaruvçan vaziyatlarga moslaşişi bilan boğliq aqliy jarayonlardir. 2025-yilda e'lon qilingan tadqiqotda aqliy jihatdan faol iştirokni talab qiladigan jismoniy maşğulotlarning maktabgaça yoşdagi bolalar ijro funksiyalariga qisqa muddatli ta'siri örganilgan. Tadqiqot natijalari kognitiv vazifalar bilan uyğunlaştirilgan jismoniy faoliyat ayrim şaroitlarda işçi xotira körsatkiçlariga ijobiy ta'sir körsatişi mumkinligini bildirgan.

Uşbu ilmiy ma'lumotlardan kelib çiqib, harakatli öyinlarni taşkil etişda quyidagi xulosalarni çiqariş mumkin:

Birinçidan, jismoniy harakatni aqliy topşiriqlar bilan birlaştiriş bolalarning biliş faoliyatini qöllab-quvvatlaşi mumkin.

Ikkinçidan, öyinlar aniq maqsad va tuşunarli qoidalar asosida taşkil etilişi kerak.

Uçinçidan, natijalarni faqat öyinda tez harakat qiliş yoki ğolib böliş bilan baholaş töğri emas. Bolaning körsatmalarni tuşunişi, qoidalarni eslab qolişi, mustaqil fikrlaşi va öz harakatlarini boşqarişi ham hisobga olinişi lozim.

8. Harakatli öyinlarda individual yondaşuvning ahamiyati

Maktabgaça yoşdagi bolalarning rivojlaniş sur'ati va qiziqişlari turliça böladi. Şu sababli harakatli öyinlarni taşkil etişda individual yondaşuvga amal qiliş muhimdir. Ayrim bolalar topşiriqlarni tez tuşunib, mustaqil bajarsalar, boşqalarga köproq vaqt va qöşimça tuşuntiriş kerak bölişi mumkin. Tarbiyaçi barça bolalardan bir xil tezlikda harakat qilişni talab etmasligi lozim.

Individual yondaşuv quyidagilarni nazarda tutadi:

• Topşiriqlar murakkabligini bolaning imkoniyatiga moslaştiriş;

• Zarur hollarda körgazmali materiallardan foydalaniş;

• Bolaga vazifani bajariş uçun yetarli vaqt beriş;

• Jismoniy imkoniyatlari turliça bölgan bolalar uçun moslaştirilgan harakatlarni tanlaş;

• Öyinlarda xavfsiz va qulay muhit yaratiş.

Masalan, yuguriş talab qilinadigan öyinda ayrim bolalar uçun tez yuriş yoki belgilangan joyga boşqa xavfsiz usulda boriş imkoniyatini yaratiş mumkin. Muhimi, bola öyindan çetda qolmasligi va aqliy vazifada faol qatnaşişi kerak.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, harakatli öyinlar maktabgaça yoşdagi bolalarning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirişda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ular bolalarning diqqatini jamlaş, xotirasini mustahkamlaş, tafakkurini rivojlantiriş, idrokini boyitiş, tasavvurini kengaytiriş va mustaqil fikrlaşini qöllab-quvvatlaşga yordam beradi. Harakatli öyinlar orqali bolalar bilimlarni amaliy faoliyatda qöllaş, topşiriqlarni tuşuniş, öz harakatlarini boşqariş va muammoli vaziyatlarga yeçim topiş imkoniyatiga ega böladilar. Şu bilan birga, jamoaviy öyinlar ularda muloqot,

hamkorlik, navbat kutiş va özaro hurmat kabi ijtimoiy könikmalarni ham şakllantiradi.

Maktabgaça ta’lim taşkilotlarida harakatli öyinlardan samarali foydalaniş uçun tarbiyaçi ularni aniq maqsad asosida tanlaşi, bolalarning yoş va individual xususiyatlarini hisobga olişi hamda xavfsiz muhit yaratişi zarur. Öyinlar muntazam, izçil va qiziqarli taşkil etilganda, bolalarning bilişga bölgan qiziqişini qöllab-quvvatlaş va ularning intellektual rivojlanişiga hissa qöşiş mumkin. Şuningdek, harakatli öyinlarni boşqa ta’limiy faoliyatlar bilan uyğunlaştiriş, ota-onalar bilan hamkorlikni yölga qöyiş va bolalarning rivojlanişidagi özgarişlarni kuzatiş ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oşirişga yordam beradi. Demak, harakatli öyinlardan maqsadli foydalaniş maktabgaça yoşdagi bolalarning aqliy, jismoniy, ijtimoiy va ijodiy rivojlanişini qöllab-quvvatlovçi muhim pedagogik yondaşuvlardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Özbekiston Respublikasining «Maktabgaça ta’lim va tarbiya töğrisida»gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr, ÖRQ-595.

2. Maktabgaça ta’limda jismoniy tarbiya va harakatli öyinlar metodikasiga oid öquv qöllanmalar.

3. Özbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport töğrisida”gi Qonuni. 2015-yil 5-sentabr.

4. Usmonxodjayev T.S. 500 harakatli öyinlar. Uslubiy qöllanma. Toşkent.